

Anmeldelser

Martin Schwarz Lausten: Reformationen i Danmark. Akademisk Forlag, 1987. 217 s., ill. Kr. 148,-

Christian d. 3. og kirken (1537-1559). Studier i den danske reformationskirke, 1. Akademisk Forlag, 1987. 246 s., ill. Kr. 175,-

Biskop Peder Palladius og kirken (1537-1560). Studier i den danske reformationskirke, 2. Akademisk Forlag, 1987. 452 s., ill. Kr. 350,-

Tre værker på et år, en ganske imponerende præstation, der her er ydet af Schwarz Lausten. De ene, *Reformationen i Danmark*, er et oversigtsværk, mens de to andre er dybtgående studier. Alle er vigtige bidrag til reformationens og reformations-tidens historie. De skal her bedømmes fra historikerens, ikke teologens synspunkt. Bøgerne har det fælles træk, at de er traditionelle behandlinger af deres emner, men samtidig lægger de klart op til en ny analyse og et nyt syn på de vigtige år fra 1536 til 1560.

Reformationen i Danmark er det første oversigtsværk i nyere tid og alene af den grund meget velkomment, og så er det tilmed en paperback af god kvalitet og billig.

Det er en gennemgang af reformationen i Danmark baseret på den hidtidige forskning med de indskrænkninger, der uvilkårligt følger heraf. Hovedvægten er på de politiske og teologiske udviklinger, men værket igennem og især i det afsluttende (korte) afsnit (om hvornår befolkningen reelt blev lutheransk) peges på de mange uoplyste områder i reformationstidens historie.

Som eksempel kan nævnes 46ff: borgerne i de danske købstæder blev ivrige tilhængere af reformatorerne, men alligevel citeres Peder Laurensen for et udfald mod franciskanere, der stadig havde magt over »enfaldige kvinder«. Schwarz Lausten peger her på spørgsmålet vedrørende befolkningens akcept af den nye kirke og i den forbindelse om forskellen mellem land og by. Desuden leder det tanken hen på et andet spørgsmål, nemlig om de mange overgreb på franciskanerklostre skal tages som indtægt for en sejrrig reformbevægelse eller som udtryk for, at franciskanerne som den eneste orden (karmelitterne havde jo hurtigt kun Poul Helgesen tilbage) kunne yde modstand mod reformatorerne og deres tilhængere i modsætning

til de gamle ordener, hvis klostre jo fik lov at bestå ganske mange år efter reformationen. Nært knyttet til dette er hele problemet vedrørende de forskellige lag (klasser om man vil) i købstadsbefolkningen, og her svigter Schwarz Lausten for en gangs skyld, idet han nævner men ikke udnytter Henrik Lundbaks fortrinlige analyse af de ledende borgere i Malmø og København: »...såfremt som vi skulle være deres lydige borgere.« *Rådene i København og Malmø 1516-1536 og deres politiske virksomhed i det feudale samfund.* (Odense, 1985).

Det er underforstået, at Luther og de danske reformatorer virkelig har tydet evangeliets sande budskab og fundet den rette vej til sjælels frelse (og det kan jo diskuteres; katolikker og calvinister bl.a. vil ikke være enige), men bogen er velgørende kritisk i sin behandling af tiden efter 1536. Forfatteren gør det klart i denne bog som i de to studier, at »evangelii lyse dag« var temmelig overskyet.

Bogen er overalt spækket med citater (gengivet på moderne dansk), så læseren får en levende fornemmelse af den polemik og de følelser, der rørte sig – blandt de mænd, der kunne udtrykke sig skriftligt og hvis skrifter er overleveret, vel at mærke. Desuden er der gode illustrationer samt et fortrinligt afsnit med »Kilder og litteratur«. En enkelt anke for en ellers læservenlig bog og ditto sprog: der er for mange henvisninger frem og tilbage til senere/tidligere behandling af et emne/en person, der nævnes. Det er en god ide at lade læseren vide, at en mere uddybende behandling følger, men den skal udnyttes med varsomhed, især da der er en ganske udførlig indholdsfortegnelse og et register.

Christian d. 3. og kirken (1537-1559). (Studier i den danske reformationskirke, 1) og *Biskop Peder Palladius og kirken (1537-1560).* (Studier i den danske reformationskirke, 2) er tydeligvis oprindelig tænkt som en monografi om Palladius og kirkeorganisationen under den første generation af reformatorer, der er vokset vældigt (næsten 700 sider) og derefter skilt i to. Det har skabt visse problemer, idet Palladius i *Christian d. 3. og kirken* adskillige steder dukker op på en underforstået måde (s. 132, 156, 167 f.eks), så man er i tvivl om, hvilke af bøgerne man læser. Omvendt er der i *Biskop Peder Palladius og kirken (1537-1560)* nogle afsnit, der burde have været flyttet med til *Christian d. 3. og kirken*, som afsnittet om Jan Laski sagen (s. 206-24) der er formet som en *apologia* for Christian 3. med Palladius i en decideret birolle. Det samme gælder de

afsluttende afsnit om Palladius som superintendent over Gotland, Norge og Færøerne, som Palladius ikke havde tid til at tage sig af, hvorfor han næsten helt forsvinder fra beretningen. Det er synd, for det tynger bogens slutning og ødelægger lidt den levende og sympatiske skildring, vi får i de tidligere afsnit af en utrolig slittig og aktiv mand. I betragtning af Palladius' store betydning og ikke mindst de mange latinske og danske skrifter, der er overleveret fra hans hånd, er det en overraskelse at erfare, at dette er den første biografi af ham siden 1840. Schwarz Lausten præsenterer en mængde nyt materiale, og denne, næsten overvældende, detalrigdom bevirker som i *Christian d. 3. og kirken*, at bøgernes styrke kommer til at ligge i præsentationen af og kommentarer til materialet, hvorimod den overordnede analyse og udblikket forsvinder. Dette har dog den store fordel at gøre Palladius' latinske skrifter og de teologiske disputer tilgængelige for historikere, der jo som regel »nøjes med« *Palladius' Visitatsbog*. Nærværende anmelder finder det således spændende, at Palladius så ofte må advare mod katolske skikke og klart lader forstå, at han på sine rejser har konstateret, at store dele af befolkningen (og præsteskabet) ikke har fattet/akcepteret den nye tro, noget vi også kan konstatere i rådstueprotokoller og lignende kilder.

Christian d. 3. og kirken er blevet et komplementært værk til Schwarz Laustens disputats om Christian 3.s udenrigspolitik (*Religion og politik*, 1977) og behandler kongens indenrigspolitik vedrørende kirken, et emne man skulle tro var belyst i betragtning af den megen forskning i reformationen, men her præsenteres meget nyt. Bogen er ikke helt så fængslende, hvilket kan skyldes, at *Christian 3.* som person ikke griber vor opmærksomhed på samme måde, som Palladius gør det.

En ting, der mangler i udforskningen af reformationstiden, er en analyse af de mange oplysninger, vi finder i rådstueprotokoller, testamenter, domsmateriale, skatte- og kirkeregnskaber. Disse kilder har hidtil været upåagtet, vel fordi vægten i reformationsforskningen har været lagt på de politiske og teologiske udviklinger. Som eksempel kan nævnes omtalen (i *Christian d. 3. og kirken*) af magister Johannes Gothingius, der ønskede at gifte sig med Karine Gerhards i Helsingør i 1554. På grund af sladder og rygter om hor og drab ville byrådet ikke tillade dette, hvorimod Palladius ønskede at hjælpe parret. »Udfaldet kender vi ikke« (s.168). Jo, det gør vi faktisk. I Helsingør stadsbøger (udgivet af Kildeskiftselskabet) optræder Karine Gerhards adskillige gange i begyndelsen af 1550'erne hvor drabssagen rulles op. Vi får også at vide, at samme Karine i 1552 bliver advaret om at tage sin mand, Villum, tilbage og blive »venligt forliget med ham«, hvilket hun nægter. Villum må derefter være død. Karine bliver i hvert fald gift med »Mester Hans Gjøtting«, for i 1563 omtales de som ægtepar. De er på dette tidspunkt begge afgået ved døden, og deres bo skal gøres op.

Schwarz Lausten har i sine studier lagt vægten på den faktiske gennemførelse af reformationen og belyst udviklingen i de vigtige år 1536–1560, der (noget overraskende at konstatere) har været forsømt i den hidtidige forskning. Derved har han, ved at fremlægge sit omfattende materiale og ved sine udredninger gjort det muligt at bringe udforskningen af det danske samfund i 1500-tallet et godt stykke videre. Vi kan forhåbentlig se frem til flere bind »Studier i den danske reformationskirke«.

Grethe Jacobsen

Charlotta Dorothea Biehl: Mit ubetydelige levnets løb. Udgivet efter originalmanuskript med indledning, kommentar m.m. af Marianne Alenius. Museum Tusculums Forlag. 1986. 279 s., ill. Kr. 170,80.

Forfatteren Charlotta Dorothea Biehl (1737–1788) skrev i 1787 sin selvbiografi. Dette skrift er den eneste kendte større selvbiografi af en dansk kvinde i det 18. århundrede.

C. D. Biehl har dels skrevet teaterstykker, dels samtidshistoriske »breve«, dels oversat en række værker og endelig har hun skrevet den her udgivne selvbiografi. I indledningen giver Marianne Alenius en fremragende historiografisk gennemgang af tidligere opfattelser af Biehl. Mange af Biehls skrifter er udgivet, medens andre endnu ligger i manuskript, uddrag af værkerne har bl.a. været bragt i Politikens Danmarkshistorie og i værker om pigeopdragelse. Et af hendes skuespil »Den listige Oprækkerske« (1765) blev opført i Århus i 1984, hvor det høstede megen anerkendelse.

Biehl er en fascinerende sikkelse. Som det fremtræder i bogen, er hun en kvinde med en sjælden selvtilid. Uden blusel opregnes en masse af hendes fortjenester, ligesom man også hører om den modstand, hun mødte. Der går som – Marianne Alenius nævner – mange fiaskoer på en succes. Biografien titel: »Mit ubetydelige levnets løb« er dobbelttydig. Selv mente hun næppe, at hun havde levet forgæves. Men hun passede ikke ind i de normer, der kunne tolereres af en kvinde i datiden. At føre sig frem i offentligheden var mistænkeligt, selvom hun var både klog og dygtig. Hun kunne, som en af samtidens mænd sagde, »ryste tre professorer af ærmet«. Hun pralede ikke, men hun følte sig veltilfreds, når hun mestrede de udfordringer, hun fik mulighed for at føre igennem. Biehl langer ud til både mænd og kvinder. Hun anså praleri som en typisk mandlig last, selvudslættelse som en kvindeligt. Hun ville gerne udrydde begge laster.

Der var især to mænd Biehl satte højt. Den ene var hendes bedstefar. Han fylder meget i biografien. Bedstefaderen skaffede bøger til barnebarnet, samtalede med hende og var et kærligt og varmt menneske. Den anden mand var hofmarskal Johan

Bülow (1751-1828). Bülow var 20 år yngre end Biehl, men desuagtet var deres venskab af høj karat. Det var et venskab, der gav plads for samtaler om de mindste hverdagsoplevelser såvel som for højpolitiske og -kulturelle emner. Selvbiografien er skrevet til Bülow, ligesom de udvekslede breve og drøftede Biehls historiske breve.

En af de mænd Biehl havde det svært med var hendes far. Faderen så med mishag på datterens litterære interesser. Til stor fortrydelse for hende forbød faderen hende at læse i hjemmet, hvilket førte til, at hun sneg sig til at læse om natten. »Klimaet« i hjemmet var ikke godt, og værre blev det, da Biehl nægtede at indgå ægteskab med en mand, som faderen fandt passende. På et spørgsmål om, hvad hun så ville leve af, skal hun have rakt sine hænder frem. Og visselede evnede hun at leve af sine hænder/sin pen, hvor kummerligt det end var indimellem.

Charlotta D. Biehl er selvfølgelig ikke en typisk 1700-tals kvinde, men de barrierer hun stødte ind i er så meget desto mere typiske for de af borger-skabets kvinder, der trådte bare lidt uden for normerne. Under læsningen af selvbiografien kan man ikke lade være at undres over, hvorfra Biehl havde den usædvanlige råstyrke og selvtilid fra. Vi ved meget om den formelle magt mænd havde, men ulige mindre om hvordan kvinder byggede deres uformelle myndighed op! Når hun bliver kritiseret, kan hun bl.a. med Paulus sige: »det jeg skrev, det skrev jeg«. Udtalelsen er ikke blot et simpelt skjold mod kritik, men, som Marianne Alenius nævner, en udtalelse der tilkendegiver, at forfatteren har gennemtænkt sin sag, og tør stå ved sin mening.

Det kostede selvfølgelig at have en mening. Der er, foruden selvtilid, også en masse frustrationer at læse på og imellem linierne. Det er utvivlsomt en ægte følelse, når hun siger: »Det er min ulykke, at jeg er født i et køn, hvor jeg ikke kan være staten og mig selv til den nytte, som i et andet«.

Charlotta Dorothea Biehl er en god fortæller. Man får lyst til at læse mere af denne kvindes hånd, og hun har en meget fin og nuanceret fortolker i Marianne Alenius. Vi kan glæde os til flere værker af dette makkerpar. »Mit ubetydelige levnets løb« er forsynet med mange og gode notehenvisninger samt et afsnit om portrætter af forfatterinden.

Bodil K. Hansen

Steffen Elmer Jørgensen, Lars Scheving, and Niels Peter Stilling (eds.): *From Scandinavia to America. Proceedings from a Conference held at Gl. Holtegaard. Odense Universitetsforlag. 1987. 377 s. Kr. 195,20.*

Mens man i Sverige ofte har afholdt udvandrers-historiske konferencer med udenlandsk deltagelse, så er den konferencer om nyere udvandrershistorisk

forskning, som blev afholdt på Gl. Holtegaard i 1983, den første og indtil videre eneste herhjemme, der kan påberåbe sig international deltagelse (til gengæld var der vist et par danskere vest for Storebælt, man glemte at sende en invitation).

Forståeligt nok har konferencearrangørerne ønsket og måske også følt sig forpligtet til at give en større kreds mulighed for at forholde sig til be-givenheden gennem udgivelse af en konferencerapport. En sådan foreligger nu – 4 år efter – med herværende engelsksprogede publikation omfattende 21 bidrag, der bredt belyser udvandringen fra Skandinavien efter 1830 og indvandrerens etablering i Nordamerika. Bidragene (11 danske, 5 amerikanske, 3 svenske og 2 norske) er skrevet af historikere, etnologer, sociologer, geografer og filologer og er samlet i 4 hovedtemaer: 1) udvan-dringens baggrund med Danmark som eksempel, 2) udvandringen som forretning og transportsy-stemet, 3) den skandinaviske bosættelse og assimilation i det midtvestlige USA og 4) det skandina-visk – amerikanske kommunikationssystem, først og fremmest immigranternes aviser.

Det lyder næsten for godt. Der er da heller ikke i alle tilfælde fuld dækning for overskrifterne, hvilket man ikke behøver at forholde sig indholdsmæssigt til de enkelte artikler for at konstatere.

Det første hovedtema: the Danish Background præsenteres gennem 4 indlæg. Erik Helmer Peder-sen gennemgår Danish Emigration History op til år 1983, hvilket vil sige at senere bidrag som f.eks. hans egne to bind i Politikens Danmarkshistorie uden for Danmark ikke omtales. De øvrige indlæg er empiriske udvandrershistoriske studier. Steffen Elmer Jørgensen beskæftiger sig med den tidlige udvandring fra Lolland-Falster og Møn (1830–71). Udvandringen fra Nordslesvig behandles af Leif H. Nielsen og endelig præsenterer Niels Peter Stilling sin case-study over udvandringen fra Søllerød Sogn 1860–1900. Hver på sin måde må man vel sige, at de er for snævre til at repræsentere baggrunden for den danske emigration.

To artikler må bære næste hovedafsnit: the Emi-gration Traffic, hvilket er lidt meget forlangt. Det drejer sig om Lars Ljungmark: The Organized Stock Effect og Niels Larsen: The Danish Atlantic Transport System 1880–1900.

3. hoveddel om skandinavisk bosættelse og assi-milation bæres udmærket oppe af følgende bidrag: Allan G. Bogue: The Ethnic Farmer in the Middle West, Robert Ostergren: Environment, Cultures and Community, Anne Lisbeth Olsen: The Immigrant Family on the Prairie as seen through Personal Letters, Harald Naess: A. M. Iversen and the Scandinavian Moravians in Wisconsin, Tine Wan-ning: Danish-American Grundtvigians, Arnold Strickon: The Forms of Ethnicity in a Norwegian-American Farm Community og endelig Iver Kjær og Mogens Baumann Larsen: A Study of the Voca-bulary in American-Danish Community.

Også det sidste hovedafsnit: Communication er

dækket godt ind. Ulf Beijbom skriver om: The Ethnic Press in Chigagos, Swede Town 1858–1880. Lars Furuland om: The Swedish-American Press. The Danish Immigrant Newspaper – Old Friend in a new Land er titlen på et bidrag af Marion T. Marzolf. Lars Scheving og Michael Møllgaard Nielsen har set nærmere på to danske aviser, henholdsvis Dannevirke og Den danske Pioneer. Og Dorothy Burton Skårdal kommenterer det hele. Modsat de to første hovedafsnit må man her sige, at artiklerne rækker videre end overskriften signaliserer. Således indeholder afsnittet også en artikel af Aase Bak om den dansk-amerikanske kunstner: C. C. A. Christensen og Thorvald Hansen gennemgår de – indtil nu ikke helt succesfulde – bestræbelser, man fra amerikansk side gør for at tage vare på materialet til den dansk-amerikanske historie.

Tydeligvis har det været en fin og lærerig konference. Man kan imidlertid nok diskutere det formålstjenlige i at indvie offentligheden i alle dens detaljer nu her så længe efter. I hvert fald burde man have overvejet en anden form. I sig selv kræver det megen omtanke at udgive konferenceindlæg, hvis man vil have andre end specielt interesserede i tale. Unikke indlæg forekommer naturligvis, men de finder som regel også vej til diverse fagtidsskrifter. Som hovedregel er konferenceindlæg imidlertid brændstof til den kollektive dynamik eller proces, som konferencer er, henimod større afklaring af et givet emnes aktuelle og fremtidige udforskning. I trykt form får de enkelte indlæg selvstændig værdi som artikler. Det er der ikke mange konferenceindlæg – heller ikke i dette tilfælde – der kan klare. Og specielt ikke 4 år efter. Det forekommer derfor ikke helt fair at foretage en indholdsmæssig vurdering af de enkelte artikler. Dertil burde en sådan in højere grad have været foretaget i redigeringsfasen. Specielt da fordi den valgte fremstillingsform betyder, at man uvægerligt må sammenholde resultaterne af stud.mag.-studier med resultaterne af diverse doktorers og professorers årelange studier. Det er naturligvis ikke rimeligt.

Man kunne have afhjulpet meget ved hjælp af f.eks. en redaktionel oversigtsartikel og en (opdateret) litteraturliste. En litteraturliste ville under alle omstændigheder have været nyttig, også i forhold til bogens andet hovedproblem: forældelsesproblematikken. Udgivelsen er angiveligt motiveret af ønsket om at gøre status over, hvor dansk-amerikansk migrationshistorie befinder sig og hvilke perspektiver, der bør styre den fremtidige indsats. Problemet er imidlertid, at mange af de bud, der gives herpå ikke længere er relevante. Heldigvis da. Det modsatte ville være ensbetydende med, at der ikke var erobret nyt land indenfor dansk udvandrershistorisk forskning i den mellemliggende periode. Det er der i høj grad. Heller ikke i de andre nordiske lande har udviklingen ligget brak. Når bogen er engelsksproget hele vejen

igennem skyldes det, at man hermed vil præsentere et udgangspunkt for videre dansk-amerikansk forskningssamarbejde. Det ligner dårlig markedsføring, at man så ikke har medtaget de sidste landvindinger.

Ovenstående betyder ikke, at bogen er uden værdi. Naturligvis har en bog på næsten 380 sider skrevet af kompetente fagfolk meget godt og nyt at byde på. Specielt er de udenlandske bidrag af værdi for en dansk læserkreds. I denne sammenhæng er det rosværdigt, at Norge er velrepræsenteret. Skandinavisk udvandring er ikke kun et svensk fænomen, hvad man overvældet af den store svenske litteratur om emnet ofte glemmer. Bogens positive sider står imidlertid i skyggen af, at man ikke i højere grad har redigeret i hvert fald de danske bidrag. Satset mindre på kvantiteten og brugt pladsen på at trække linjerne op til i dag. Man synes jo i det mindste at have haft tiden til det. Det ligner resourcespild at udgive 4-år gamle manuskripter uden et forord, efterord eller i det mindste en litteraturliste, der opdaterer forskningen.

Helle Otte

At vove for at vinde. Dansk fiskeri skildret af A. J. Smidth 1859–63. Udgivet og med indledning af Poul H. Moustgaard. Dansk Fiskerimuseum, Grenå 1987. 247 s., ill. Kr. 168,–

Portrætter af dansk fiskeri. Redaktion Henning Hecht og Torben A. Vestergaard. Dansk Fiskeriforening 1987. 166 s., ill. Kr. 150,–

Tilsammen giver disse to bøger et bredt, impressionistisk overblik over dansk fiskeri omkring 1860 og i den sidste menneskealder. De er begge smukt udstyrede, godt redigerede og illustrerede og med få trykfejl.

A. J. Smidths rejseberetninger er et af de få klassiske værker i dansk fiskerilitteratur, og de har hidtil kun eksisteret i nogle få, hårdt slidte bibliotekseksemplarer. Det er derfor en nyttig kildeudgivelse, som hermed bliver tilgængelig for alle. Beretningerne er omhyggeligt udgivet med forklarende noter til de tekniske begreber. Der er et stednavneregister, men desværre ikke et sag- eller personregister. I indledningen redegøres knapt og klart for såvel Smidths personlige baggrund som den ministerielle interesse for en beskrivelse af de danske fiskerier. Den lovgivning, som beretningerne skulle danne grundlag for, kom dog først i 1888, og de praktiske konsekvenser af Smidths indsats blev begrænsede, bortset fra at vi i dag kan glæde os over at have en tilstandsbeskrivelse fra en tid, hvor der endnu var tredive år til en officiel fiskeristatistik. Moustgaard viser, at det var Smidths liberalistiske grundsyn og hans borgerlige

kulturbaggrund, der stillede sig i vejen for, at han foreslog egentlige indgreb til erhvervets og specielt afsætningsmarkedets ophjælpning. Med denne iagttagelse placeres Smidths værk som en central kilde ikke blot til fiskeriet, men også til periodens administration og embedsmandskultur. Til at fuldende dette billede kunne det dog have været ønskeligt om udgivelsen havde inkluderet udgivelse af Smidths bilag til rejseberetningerne.

»Portrætterne« er fjorten fiskeres livshistorier, hentet fra Dansk Fiskeriforenings virkeområde, dvs. hele Danmark med den jyske vestkyst som væsentlig undtagelse. Fortællingerne er indsamlet af Poul H. Moustgaard, Torben A. Vestergaard og Eske Wohlfahrt. Vi præsenteres for sammendrag af op til flere interviews, som hver for sig giver en glimtvis indsigt i de vidt forskellige livsvilkår for danske fiskere. Alle synes dog nu at føle deres eksistens truet, hvad enten årsagen er fangstkvoter, rentabilitet eller forurening. Bogen vil næppe blive læst i et stræk, men vil givet appellere til en bred læserskare med lokal interesse. Til indledning er der sat en kort oversigt over såvel foreningens som dansk fiskeris historie i de sidste 100 år. Livshistorierne giver ved selve deres forskelligartethed lidt af forklaringen på Dansk Fiskeriforenings strukturproblemer ved årsskiftet 1987–88, kort efter 100-årsjubelæet.

Poul Holm

Jesper Termansen: »Byplanhistoriske erindringer, fra midten af 40'erne til begyndelsen af 50'erne.« Dansk Byplanlaboratorium: Byplanhistoriske noter, 6, København 1986. 47 s. Kr. 40,-

Blandt de mange gode initiativer fra Dansk Byplanlaboratorium i de seneste år er udgivelsen af en række »byplanhistoriske noter«. Ideen bag er den selvfølgelig, men desværre ikke helt almindelige, at lade deltagerne i et stykke historie skrive derom af karsken bælg, mens de endnu husker det hele.

Formålet er, ifølge udgiveren arkitekt Vibeke Dalgas, »at bidrage til belysningen af den danske byplanhistorie i vort århundrede ... af folk, der selv har fulgt udviklingen på nært hold« – men ikke som historiske afhandlinger eller forskningsmæssige arbejder.

Jesper Termansen hører ikke til de »store« byplanlæggere, men med sin muntre, anekdotefyldte fortællestil beretter han om en tid, da byplanlægningen endnu trådte sine barnesko og de involverede var en lille familie: Steen Eiler Rasmussen, Hendriksen, Siegumfeldt, Bredsdorff mfl. Noget af stoffet virker ret indforstået, andet er fornøjeligt privat.

Blandt det mest interessante i erindringen er forfatterens deltagelse i noget af det tidligste bevaringsarbejde her i landet. Dels den af »Fonden

gamle Sønderho« i 1944 startede registrering af Sønderho på Fanø – med forslag til bevaringsplan og bebyggelsesregulering 1946, som bl.a. gav stødet til bevaring af bygrønningerne og til bygningsvedtægten 1961. Dels de meget tidlige bevaringsvedtægter for Brøndbyøster og -vester, hvor JT var byplanarkitekt i 1948–50, lige inden storbyen nåede de hidtil uberørte landsbyer.

I det hele taget kunne man ønske sig en storstilet indsamling af interviews og erindringer fra de mennesker, som deltog i omformningen af Danmark på godt og ondt: stadsarkitekter og -ingeniører, landinspektører, typehuskonger, udstykkere, boligforeningsfolk, udvalgsformænd etc. etc. Begyndelsen er gjort!

Peter Dragsbo

Claus M. Schmidt: *Fra det nu forsvundne København*. Strandbergs Forlag. 1987. 96 s., ill. Kr. 88,-

... *det var på Frederiksberg*. Fra det nu forsvundne Frederiksberg. Illustreret med fotografier fra Den lokalhistoriske Billedsamling. Strandbergs Forlag. 1982. 94 s., ill. Kr. 54,50

Begge bøger er en del af forlaget Strandbergs lokalhistoriske billedbogsserie, men alligevel væsentlig forskellige hvad angår indhold og sigte. Serien startede i 1981 med »Fra det nu forsvundne Kgs. Lyngby«, og siden er udkommet i alt 19 værker. Af disse er 15 p.t. udsolgt – et forhold der godt kan give anledning til overvejelse, når snakken går om formidling af lokalhistorie.

Ideen med serien er primært at bringe gengivelser af bygninger og miljøer, der nu er forsvundet eller ændret, og altså ikke udelukkende af forsvundne lokaliteter, som titlen kunne antyde.

Bogen om København er en typisk repræsentant for serien: Hver enkelt illustration (hentet fra »Illustreret Tidende« og »Ude og Hjemme«) er ledsaget af en fyldig billedtekst med tilstrækkelig forklaring til, at man, hvis man ønsker det, kan op-søge den pågældende lokalitet i dag og foretage sammenligninger. En god ting! Derimod synes jeg ikke, udvalget eller disponeringen giver mulighed for at danne sig et helhedssyn på Københavns udvikling – således som det angives i indledningen (s. 12). Dette ville kræve langt mere gennemarbejdning, end der her er tale om.

Til sammenligning kan nævnes publikationen »Hammel Rundt. En byvandring« (1984), jfr. »Historie og Samtidsorientering«, nr. 4, 1985, s. 410 ff., som efter min mening rummer de nødvendige kommentarer for at få et overblik. Men til beskrivelse af enkelte partier og miljøer er Københavner-bogen både kyndig og morsom. Et alfabetisk register ville have gjort bogen endnu mere anvendelig.

Bogen om Frederiksberg er ikke tænkt som udgangspunkt for selvstudier i marken – derimod som PR for kommunens lokalhistoriske billedsamling. Det er da også udelukkende fra denne, fotografierne i bogen er hentet. De dækker optagelser fra 1890 (s. 24–25) til 1965 (s. 43), ordnet alfabetisk efter gadenavn. Billedteksterne er korte, men præcise, og der savnes i intet tilfælde datering.

Erik Kann

Jens Vellew: Viborg domkirke i 900 år. Viborg Stiftsmuseum. 1986. 48 s., ill. Kr. 50,-

Denne lille bog er ikke, hvad titlen måske kunne antyde, en samlet beskrivelse af domkirkens historie. Derimod vises i spredte træk, hvordan domkirken – bygninger og inventar – har eller kan have set ud fra de ældste bygningsanlæg i begyndelsen af 1200-tallet til de skovgaardske udsmykningsarbejder i begyndelsen af 1900-tallet. Der vises eksempelvis dele af kirkens barokke inventar, som naturligvis ikke kunne indpasses i det stilrette kirkerum, der blev resultatet af de velkendte omfattende ombygningsarbejder 1863–76, og gennem de velskrevne og veldisponerede billedtekster levedegøres stoffet yderligere; læs f.eks. denne annonce fra Viborg Stiftstidende 6.5.1863:

»Ved Viborg Domkirkes forestaaende Restauration vil Kirkens Alter og Prædikestol samt Orgelopstalt, som ikke svarende til Kirkens Stil, kunne afhændes efter nærmere Indstilling og forventede høiere Approbation, dersom der maatte findes Anvendelse for samme til en Kjøbstads- eller større Landsbykirke...« (s.27).

En medrivende, veldisponeret og kyndig bog, som kan anbefales på det allervarmeste!

Erik Kann

Rita Sørensen og Djunior Svane: Sjællandsgadekvarteret i Århus. Forlaget Klim. Århus 1986. 180 s., ill. Kr. 179,-

Da mange gamle bykvarterer i løbet af 1950'erne og 1960'erne blev præget af forfald og forslumning, gik en udskiftning af beboermassen i gang. De gamle børnerige arbejderfamilier veg pladsen for unge, studerende og en række af samfundets mar-

ginalgrupper. Derved lagdes grunden til en konflikt mellem de, der så kvartererne som et problem, som burde fjernes, og de, der så nye kvaliteter og muligheder i de gamle bydele. I København gik – og går – konflikten hårdest på, men også i Århus er problematikken aktuel.

Et af de gamle Århus-kvarterer og dets beboerkamp har nu fået skrevet sin historie. Det drejer sig om Sjællandsgade-kvarteret, et arbejderkvarter fra industrialismens barndom i byens nordlige del. Beskrivelsen er præget både af forståelse for og kærlighed til kvarteret, men er heller ikke blind for, at netop denne vellykkede bevaring har skabt nye problemer.

Beskrivelsen indledes med en række rammende citater fra forskellige beboere, fulgt af fire fine og typiske interviews med hhv. en 90-årig dame, en murerarbejdsmand, et journalist/pædagog-par og en BZ'er. Derefter følger en godt fortalt kvarterhistorie, med redegørelse for den første udstykning og bebyggelse, forklaring på en række af kvarterets særtræk: sære vejsving, villaer midt i det hele, gadenavne, huse osv. – samt en kalejdoskopisk kavalgade af træk fra den senere historie. Fremme i 1950'erne fortælles om bl.a. børnenes kampe mellem de enkelte gader, om den lokale biograf, om læderjakkerne på trappen foran All-Radio, Centrum-Poppen i »pigtrådstiden« osv. Derefter begynder forfaldet, igangsat af den første saneringsplan i 1953 – beboerne skiftedes ud, og der kom slumstorm, beboerhus og erobringen af »Børnenes Jord«.

Kampen lykkedes – kvarteret blev stående, og det blev attraktivt. Men derved steg huspriserne, de første spekulanter viste sig i horisonten med tvangsmoderniseringer og ejerlejligheder (»guld i etager«). Derved pressedes endnu flere af de oprindelige beboere ud, og de små butikkers eksistens truedes. Kvarterets bevidste stok har været klar over det – men spørgsmålet hænger i luften: kan et kvarter vedblive med at være socialt blandet, både folkeligt, alternativt og attraktivt?

Bogen om Sjællandsgade er i hvert fald stort set en fin redegørelse for et bykvarter før og nu. En lokalhistorie, som fortæller det væsentlige om forhistorien, og som samtidig sætter menneskene i centrum – ikke mindst i det nutidige billedmateriale!

Peter Dragsbo